

LION FIGURES OF ERYTHRAI

Erythrai, one of the important cities of İonia, has always been inhabited since the 9th century B.C. As a result of the commercial contacts and relations with the east following the colonization movements, we witness some innovations in the region. One of these innovations is the frequent use of the lion figures which had never been seen until then, as of the Archaic Period. Erythrai lions, included in our study for investigation, appeared upon the recognition of the late Hittite art in particular. This was because functionally the most similar ones of the Erythrai lions were employed on the entrance doors of the late Hittite cities. That the similar ones of these lions twist on the doors as the guardians in Erythrai, an İonian city, is an obvious indication of the fact that not only the late Hittite artistic qualities but also their religious characteristics were carried over to the Greek culture.

Key Words: Erythrai, Lion, Archeology

Karaburun Yarımadası'nın başlangıcında, kuzeybatıdan Koryn (Teke), güneybatıdan ise Meseta (Top) burunları ile sınırlanan körfez içinde kurulmuş olan Erythrai, İzmir-Çeşme otoyolunun Zeytinler kavşağından yaklaşık 20 km kuzeybatıda, bugünkü İldır köyünün batıya bakan yamacında yer almaktadır.¹ İonia kentleri arasındaki güçlü siyasal birliği oluşturan ve M.Ö. 9. yüzyılda kurulan Panionion birliğinin bir üyesi olan kent, Pausanias'ın anlattığına göre² adı "kırmızı" anlamına gelen Erythros'un önderliğinde Girit'ten gelenler tarafından kurulmuştur.³

Burada inceleyeceğimiz eserler Erythrai kentinde bulunan ve İonia bölgesi aslanları içinde işleniş açısından farklı bir yapıya sahip olan Çeşme müzesinde ve ören yeri deposunda bulunan kapı aslanlarıdır.

1. Çeşme Müzesindeki aslan

Erythrai antik kentinde bulunan ve 6892 Envanter numarasıyla müzede sergilenen aslan 112 cm yüksekliğinde, 66 cm uzunluğunda ve 32 cm genişliğindedir ve andezit taşından yapılmıştır.

* Dr., Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 25240- ERZURUM, e-mail: kmeral@atauni.edu.tr

1 Bkz., Strabon 1993, XIV, 644; Akurgal 1993, s.392

B. Umar, Türkiye'deki Tarihî Adlar (1993) 254

B. Umar, İonia (2001) 101

C. A. Bean, Eskiçağda Ege Bölgesi (1997) s.133

S.Lloyd, Türkiye'nin Tarihî (Çev. E. Varinlioğlu 2000) 172; V. Sevin, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası I (2001) 90, Res.14

J. Freely, Türkiye Uygarlıklar Rehberi. Ege Kıyıları (2002) 81; Texter II 2002, 24; Meral 2003, s.3

2 Bkz., Pausanias VII. s.3, 7

3 Bkz., Akurgal 1993, s.392

Aslanın ön bacakları, kaidenin ön tarafı ve başın üst yarısı kırıktır. Arka baldırları üzerine hafif kalkık, yana doğru çıkıntı yapan bir kaide üzerinde dik bir şekilde oturarak ileri doğru bakar şekilde betimlenmiştir. Ağız açık, uzun alev şeklinde yele boyundan omuza inmiş, göğüste ters lotus şeklinde işlenmiştir. Kürek kemiği içe kavisli, gövdesi ise ince uzun verilmiştir. Arka sol taraf kabartma buna karşın sağ taraf ise kare bir şekil oluşturan çıkıntı şeklinde bırakılmış. Kalça gövdeye paralel elips şeklinde, kuyruk ise bacaklar arasından geçirilerek sol kalça üzerine atılmış şekilde işlenmiştir.

2. Ören yeri deposundaki aslan

Erythrai antik kentinde bulunan aslan ören yeri deposunda tutulduğu için envanter kaydı yoktur. Andezit taşından yapılan aslanın sadece 70 cm lik kısmı korunmuştur.

Sadece boyun ve baş kısmıyla betimlenen aslanın, yüzünün büyük kısmı kırıktır. Gözler küçük, dil açık ağızdan dışarı sarkmış. Uzun alev şeklindeki yele kabank yapıyla yüzden ayrılmış, kalp şeklindeki kulak yelenin üzerinden arkaya yatık işlenmiş.

3. Değerlendirme

Çeşme Müzesinin açık avlusunda yer alan birinci aslanın bölge örneklerinden ayrılan tarafı, arka kısmının kabartma şeklinde verilmesidir. Bu uygulamayı birebir aynı olmasa da M.Ö. 800-700 yılları arasına tarihlenen bazı Geç Hitit kapı aslanlarında görmekteyiz.⁴ Yan kabartma işlenmeleri ile benzer olan aslanların, işlevleri de kapı bekçiliğidir. Sağ tarafında yer alan kare blok istenilen şekilde duvara monte edilmesine yönelik olmalıdır.

Birinci Erythrai aslanıyla, avurtların yapısından ağızının açık olduğu ve kalan izlerden gövdesinin sonradan kınıldığı anlaşılan ikinci Erythrai aslanı baş kısımlarındaki detaylarıyla büyük oranda benzerlik göstermektedirler. İkinci aslanın, arka bacakları üzerine oturan birinci aslanın eşi olduğu ve kapının diğer tarafına yerleştirilmiş olabileceği söylenebilir. Fakat ikinci aslan fazla tahrip olduğu için iki aslan arasında ölçüler yönünden değerlendirme yapamıyoruz. Ancak sağlam kısımlara baktığımızda aralarındaki yakın benzerliği açık bir şekilde görmek mümkündür. Her iki aslanda da yüzü çevreleyen uzun alev şeklindeki yele lülelerinin kökleri kalın olup, uca doğru uzayıp sivrilmiştir (Res. 4, 5). Genellikle sıralı işlenen lülelerden bazılarının alttakilerin üzerine atıldığı görülür. Bir ve ikinci aslan, uca doğru sivrilmiş uzun alev şeklindeki yele lülelerinin işlenişleriyle, M.Ö. 600-570 yılları arasına tarihlenen Atina siyah figür seramikleri üzerinde betimlenen örnekler⁵ ile W. L. Brown'un⁶, Lakonya kökenli olduğunu belirttiği bronz aslanların çizgisel verilen yele lüleleriyle karşılaştırılabilir.⁷ Ancak yele lüleleri Erythrai ve Lakonya örneklerinde tepeden itibaren işlenirken, siyah figür seramikleri üzerindeki bazı aslanlarda benzer işlenişin yanı sıra⁸, bazılarında yele boyun kısmına kadar düz olup, göğüse

4 Bkz., E. Akurgal, *Orient und Okzident* (1966) 55, Fig. 12-15, Abb. 16 a, b; Akurgal 1993, 143, Şek. 79; Darga 1992, 299, Res.292

5 Bkz., Boardman 1974, 17, Res. 12, 17, 32

6 Bkz., W. L. Brown, *The Etruscan Lion* (1960) 118

7 Bkz., Gabelmann 1965, 72, 116Nr. 68, 69, Taf. 12, 13

8 Bkz., Boardman 1974, 17, Res. 26, 32

dökülen yeşil lüleleri uzun ve alev şeklinde verilmiştir.⁹ Bu yönüyle büyük olasılıkla Atina siyah figür seramikleri üzerindeki aslanlarla yakın tarihten olmalıdır. Yine alev şeklinde uzun yeşil lülelerinin işlenişi ve arkaya yatık kulak yapısıyla M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına verilen Birgi Ulu Camii duvarındaki¹⁰ ve M.Ö. 6. yüzyılın başlarına tarihlenen İzmir Arkeoloji Müzesindeki¹¹ aslanlarla, yelenin yüzden kabarık bir yapıyla ayrılmasıyla da Tire Müzesi'ndeki¹² aslanlarla benzeşmektedir.

Birinci aslanda gövdeden belirli bir yapıyla ayrılan kürek kemiğinin, bacadan da ayrılışı vurgulanmıştır (Res. 2). Ancak koltuk altındaki deri kırışıklığı biraz abartılı verilmiştir. Bu yapıyla da M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen Ephesos aslanıyla benzer yönlerinin olduğu söylenebilir.¹³ Ancak Ephesos aslanı bundan daha gelişkin özelliklere sahiptir. Birinci aslanda kann kalçaya doğru incelirken kalçası, M.Ö. 7. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başına tarihlenen Erythrai¹⁴ ve M.Ö. 6. yüzyılın birinci çeyreğine tarihlenen İzmir¹⁵ aslanlarında olduğu gibi, oval yapılmıştır. Arka bacaklar kabartma alanından dışa taşırılmış olup, kalça bunun üzerine indirilmiştir. Bu da figüre biraz hareketlilik kazandırmış. Kuyruk da bu örneklerde olduğu gibi, bacaklar arasından geçirilerek kalça üzerine atılmış. Birinci aslan yine oval şekilde verilmiş olan kalça yapısıyla, M.Ö. 550-40 yılları arasında tarihlenen Delos aslanlarıyla da benzerlik gösterse de, ayrıntıların verilmesi ve kasların vurgulanmasıyla Delos aslanları daha geç tarihten olmalıdır.

Bu nedenle Delos aslanları seviyesine ulaşamayan, ancak Atina siyah figür seramikleri üzerindeki aslanlarla olan benzerliğinden dolayı M.Ö. 590-570 yılları arasında yapılmış olduğunu tahmin ettiğimiz Erythrai aslanları kentteki yapılardan birinin girişine yerleştirilmiş olmalıdır. Fakat buluntu durumları farklı olduğu için bu yapıyı tespit etmek şimdilik olanaksızdır.

İşleniş itibarıyla kapı kuruyucusu oldukları anlaşılan Erythrai aslanlarının benzer örneklerini erken dönem kültürlerinde de görmekteyiz. M.Ö. 2. binin başlarına tarihlenen Bağdat yakınlarındaki Tell Harmal Tapınağı'nın girişinin iki yanında yer alan terrakota oturan aslanlar koruyucu olarak yapılmışlardır.¹⁶ Burada tapınağı ve içindeki kutsal eşyaları korumakla görevli aslanların kent koruyucu örneklerini ise, Hitit İmparatorluğu'nda görmekteyiz.¹⁷ M.Ö. 15-14. yüzyıla tarihlenen Boğazköy kent girişinin dış yüzüne koruyucu olarak aslan heykelleri yapılmıştır.¹⁸ Mezopotamya kaynaklarından etkilenen

9 Bkz., Boardman 1974, 17, Res. 12, 17

10 Bkz., Strocka 1977, 488, Abb. 8-12

11 Bkz., Meral 2003, 100, Lev. 64 a, b

12 Bkz., Strocka 1977, 481 vd., Abb. 3, 4; Meral 2003, 52, Lev. 20 b, c, 21 a

13 Bkz., Strocka 1977, 481 vd., Abb. 35-39; Meral 2003, 82, Lev. 49

14 Bkz., Meral 2003, 79, Lev. 45 c-e

15 Bkz., Gabelmann 1965, 79, 120Nr. 126a, Taf. 18, 3, 4; Meral 2003, 80, Lev. 46

16 Bkz., A. Parrot, Sumer (1960) 288, Taf. 254-256; S. Lloyd, The Art of the Ancient Near East (1974) 138, Fig. 99

17 Bkz., F. Işık, Doğa Ana Kubaba, Tannçaların Ege'de Buluşması (1999) 12'de "Boğazköy aslanlarının kapı veya eş anlamıyla kent koruyucu işleviyle Kubaba'yı simgelediğini" belirtir.

18 Bkz., G. Contenau, Manuel D'archeologie Orientale I-III (1931) 962, Fig. 667; E. Akurgal, Späthethitische Bildkunst (1949) 39, Abb. 24, 26; Akurgal 1993, 108, Şek. 27, 28, Lev. 2; E. Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlıkları (1995) 84, 34a; E. Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlıkları (1995) 127, Pl. 12; K. Bittel, Die Hethiter (1976) 103, Abb. 94, 258-260; C. Burney, From Village to Empire (1977) 139, Pl. 24; Darga, 1992, 113, Res. 113-116

Hitit dini ve mitolojisindeki aslan motifi tamamen koruyucu amaçlı kullanılmıştır.¹⁹

Hitit aslanlarıyla aynı işleve sahip olan ve Erythrai aslanlarıyla en fazla benzerlik gösteren bir diğer grup ise Geç Hitit kapı aslanlarıdır. Koruyucu kapı bekçileri olarak kent ve mimari yapı girişlerine yerleştirilen Geç Hitit örneklerini, Malatya Aslantepesi, Kargamış, Zincirli, Sakçağözü ve Karatepe kentlerinde görmekteyiz.²⁰ Hitit, Asur, Arami ve Fenike etkilerinin yoğun bir şekilde görüldüğü bu merkezlerde kapı bekçisi olarak işlenen ve ilk örneğimizde olduğu gibi aslanların başları tam plastik gövdeleri ise kabartma şeklinde yapılmıştır.

Çağdaşı Kuzey Suriye ve Asur'dan etkilenen Urartu sanatında da koruyucu kapı bekçisi olabilecek örnekler bulunmuştur.²¹ Doğudaki bu örnekler dışında M.Ö. 2. binin ikinci yarısına tarihlenen²² Mykenai Şatosu'nun giriş kapısının üzerinde de aslanlara yer verilmiştir. Ortada yer alan sütunun iki yanında antitetik duruşlu aslanlar da koruyucu yönleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Ancak işleniş itibarıyla doğu örneklerinden farklılık göstermektedir.

M.Ö. 7. yüzyıl öncesinde batıda varlığı bilinmeyen bu koruyucu aslanlar, kolonizasyon hareketleri sonucunda Yunan sanatına girmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.²³ Yunan dünyasında tapınaklara yerleştirilen aslanların dini işlevi ağırlıklı olmasına rağmen, koruyucu özellikleri de olmalıydı. Çünkü tapınaklardaki adak eşyalarının çalınması ve kirlenmesi tanrılara karşı yapılmış en büyük suç olarak görülmüştür.²⁴

Erken dönem örneklerinde olduğu gibi Yunan dünyasında da koruyucu özelliği ile ön plana çıkan aslanlar, Arkaik Dönem'le birlikte daha çok mezar anıtlarında kullanılmaya başlanmış ve bu uygulama Roma Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Değerlendirmeye çalıştığımız, M.Ö. 590-570 yılları arasına tarihlenen, Erythrai kentindeki aslanlar bunun en somut ve erken örnekleridir. Ören yeri deposunda korunan ikinci aslan aşırı derecede tahrip olduğu için kesin bir şey söylemek mümkün değil. Fakat Çeşme Müzesine götürülen birinci aslan büyük oranda sağlam olup başın plastik, gövdenin Geç Hitit örneklerinde olduğu gibi kabartma, sağ arka tarafının ise blok şeklinde olması (Res. 1), kapının girişinde koruyucu amaçlı olarak kullanıldığının açık bir göstergesidir. Bunların dışında Sardes kentinin ana caddesinde²⁵, Ephesos ve Teos antik kentlerindeki aslanlar da V. M. Strocka²⁶ tarafından koruyucu kapı bekçileri olarak kabul edilmiştir.

Bölgedeki bu örnekler kolonizasyon hareketleri sonucunda doğuya açılan Yunan kentlerinin Geç Hitit sanat özelliklerinin yanında dini inançlarını da kendi kültürlerine taşıdıklarının açık göstergeleri olsa gerek.

19 Bkz., Darga 1992, 113; F. Işık, Doğa Ana Kubaba, Tanrıçaların Ege'de Buluşması (1999) 12

20 Bkz., Darga 1992, 224 vd., Res. 230, 237, 288, 292, 298; Meral 2003, 27 vd., Lev. 9-11

21 Bkz., V. Sevin, "An Urartian Lion form Gevas, Van", N. Özgüç Armağanı, 1993, 565-567, 565,

Fig. 1; A. Çilingiroğlu, Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı (1997) 137, Çiz. 30

22 Bkz., G. E. Mylonas, Mycenae and the Mycenaean Age (1966) 20. Pl. 12, 13, 16; M. Robertson,

A History of Greek Art (1975) 8, Pl. 26; A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi (1988) 65,

Res. 34; F. Işık, Doğa Ana Kubaba, Tanrıçaların Ege'de Buluşması (1999) 14, Res 34

23 Bkz., Akurgal 1993, 150; E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi (2000) 207

24 Bkz., R. Lattimore, Themes In Greek and Latin Epitaphs (1942) 122.

25 Bkz., G. M. A. Hanfmann-N. H. Ramage, Sculpture from Sardis: The Finds Through 1975 (1978) 21, Fig. 119-124

26 Bkz., Strocka 1977, 512, Abb. 34-39

Resim 1. Çeşme Müzesindeki aslan

Resim 2. Çeşme Müzesindeki aslan

Resim 3. Çeşme Müzesindeki aslan

Resim 4. Çeşme Müzesindeki aslan

Resim 5. Ören yeri deposundaki aslan

Resim 6. Ören yeri deposundaki aslan

KAYNAKÇA

"Archaeologische Bibliographie" den bilinen uluslararası nitelikteki "kısaltmalar" dışında, aşağıdakiler kullanılmıştır.

Akurgal 1993, E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları (1993)

Boardman 1974, J. Boardman, Athenian Black Figure Vases (1974)

Darga 1992, M. Darga, Hitit Sanatı (1992)

Gabelmann 1965, H. Gabelmann, Studien Zum Frühgriechischen Löwenbild (1965)

Meral 2003, K. Meral, İonia Bölgesi Aslanları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum-2003

Strocka 1977, V. M. Strocka, "Neue Archaische Löwen in Anatolien", AA 1977, 481-512

Texier 2002, Ch. Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. Cilt III (Çev. A. Suat, Sadeleştiren K.Y. Kopruman -M. Yıldız 2002)

Anahtar Kelimeler: Erythrai, İslam heykeli, Arkeoloji